

Ljusåret 1 i Arninge

Nybyggnation inom del av gravfält

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Täby 68:1
Ljusåret 1
Täby socken
Täby kommun
Stockholms län
Uppland

Christian Gatti

Ljusåret 1 i Arninge

Nybyggnation inom del av gravfält

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Täby 68:1

Ljusåret 1

Täby socken

Täby kommun

Stockholms län

Uppland

Christian Gatti

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2017

Omslag: Vy av undersökningsområdet och närmiljön. Foto från väster av Jan Åhlström.

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande 742648.

ISBN 978-91-7453-648-5

Tryck: JustNu, Västerås 2017

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	5
Syfte och metod	5
Fornlämningsmiljö och topografi	5
<i>Tidigare undersökningar</i>	6
<i>RAÄ Täby 68:1</i>	7
Undersökningresultat	8
<i>Avvikelse från undersökningsplanen</i>	8
<i>Resultat</i>	8
<i>Anläggningsbeskrivningar</i>	9
Avslutande diskussion	12
Referenser	13
Kart- och arkivmaterial	13
Litteratur	13
Tekniska och administrativa uppgifter	14
Bilagor	15
Bilaga 1. Schakttabell	15
Bilaga 2. Anläggningstabell	16

Figur 1. Platsen för förundersökningen är markerad med en svart ring. Utdrag ur digitala Terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Den 24–25 augusti 2017 utförde Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) en arkeologisk förundersökning av del av gravfältet RAÄ Täby 68:1 i Arninge, Täby socken och kommun, Uppland (figur 1). Undersökningen föranleddes av Täby kommuns planer på nybyggnation inom fastigheten Ljusåret 1, inom vilken delar av ovannämnda fornlämning finns.

Ansvarig för undersökningen var Christian Gatti som också har utarbetat föreliggande rapport. I fältarbetet deltog även Jan Ählström. Undersökningen utfördes efter beslut av Länsstyrelsen i Stockholms län och bekostades av Täby kommun, stadsbyggnadskontoret.

Vid den arkeologiska undersökningen påträffades en härd och en grav i form av en stenpackning inom fornlämningen, men strax utanför det område som berörs av exploatering.

Inledning

Täby kommun avser att bygga en skola med tillhörande anläggningar inom fastigheten Ljusåret 1. De delar av gravfältet RAÄ Täby 68:1 som ligger inom nämnda fastighet berörs. Gravfältet har tidigare avgränsats av Riksantikvarieämbetet UV Mitt (Appelgren & Ranheden 2010).

Länsstyrelsen i Stockholms län beslutade att en arkeologisk förundersökning skulle göras av del av RAÄ Täby 68:1. Länsstyrelsens bedömning var att en arkeologisk förundersökning var nödvändig för vidare handläggning av ärendet.

Syfte och metod

Syftet med den arkeologiska undersökningen var att klargöra hur många gravar som berördes av arbetsområdet för den planerade nybyggnationen.

Ett sammanhängande område, i gravfältets södra spets, avbanades med hjälp av grävmaskin med utgångspunkt från närmast synliga grav, vilken ligger på en höjd nordöst om det angivna undersökningsområdet. Vid behov rensades schaktet för hand. Eventuella stenpackningar grovrensades för att deras status skulle kunna bedömas. Schaktet och de anläggningar som påträffades mättes in med RTK-GPS, typbestämde och beskrevs. Fynd som påträffades i samband med avtorvningen och grovrensningen tillvaratogs. Fynd relaterades generellt till respektive anläggning. Schakt återfylldes inte.

Fornlämningssmiljö och topografi

Området är rikt på fornlämningar, företrädesvis från järnålder, och ett flertal arkeologiska undersökningar har genomförts tidigare. Fornlämningarna utgörs i huvudsak av gravfält och ensamliggande gravar, boplatser samt hägnader/stensträngar och andra agrara lämningar (tabell 1, figur 2). Flertalet av de kända lämningarna är lokaliserade i de norra delarna av Arninge, stensträngarna återfinns framför allt i väster och söder. Tidsdjupet för lämningarna varierar, men flera perioder inom järnålder finns representerade. (För en mer ingående beskrivning av områdets lämningar och antikvariska insatser, se Runeson 2009.)

Tidigare undersökningar

Under 1980–1990-talen undersöktes RAÄ 75:1 och 328:1 – två gravfält och en boplats. Boplatsen ¹⁴C-daterades till 500–600-tal, medan gravfälten daterades genom gravform, gravskick och fynd till tidigt 800-tal–tidigt 1000-tal (Hedman 1996). Fornlämningen RAÄ 475, ett område med agrara lämningar, stensättningen RAÄ 476 samt fornlämningarna RAA 335:1–2, hägnad respektive boplats med dateringar från romersk järnålder–folkvandringstid, undersöktes 1997. Där fanns även ett kulturlager som var äldre och tillhörde perioden yngsta bronsålder–äldre järnålder (Hamilton 2001). Gravfältet RAÄ 63:1 delundersöktes i slutet av 1990-talet, förundersöktes 2009 och slutundersöktes 2010. Samtliga gravar utom en daterades till folkvandringstid. Den avvikande dateringen kom från en skelettgrav som tolkades vara anlagd under tidigkristen tid, 1000–1100-tal. I gravarna som undersöktes påträffades bland annat föremål av brons, silver och guld, men också av enklare material såsom ben/horn och järn. Ett av de mer anmärkningsvärda fynden som påträffades utgörs av ett fragment till en bildsten (Appelgren & Ranheden 2010).

RAÄ-nummer	Typ	Status
63:1	Gravfält	Undersökt och borttagen
64:1	Grav- och boplatsområde	Fornlämning
68:1	Gravfält	Fornlämning
73:1	Gravfält	Fornlämning
75:1	Gravfält	Undersökt och borttagen
79:1	Gravfält	Fornlämning
158:1	Gravfält	Fornlämning
328:1	Grav- och boplatsområde	Undersökt och borttagen
67:1	Röse	Fornlämning
67:2	Stensättning	Fornlämning
268:1	Stensättning	Fornlämning
269:1	Hög	Fornlämning
329:1	Stensättning	Fornlämning
329:3	Stensättning	Fornlämning
337:1	Stensättning	Fornlämning
339:1–2	Stensättning	Fornlämning
630	Stensättning	Fornlämning
632	Stensättning	Fornlämning
475	Område med fossil åkermark	Undersökt och borttagen
476	Stensättning	Undersökt och borttagen
268:3	Hägnad	Fornlämning
329:2	Hägnad	Fornlämning
335:1	Hägnad	Undersökt och borttagen
335:2	Boplats	Undersökt och borttagen
381:1	Boplats	Fornlämning
631	Boplats	Fornlämning
217:1	Runristning	Fornlämning
268:2	Terrassering	Fornlämning
268:4	Område med fossil åkermark	Övrig kulturhistorisk lämning
380:1	Bytomt/gårdstomt	Bevakningsobjekt

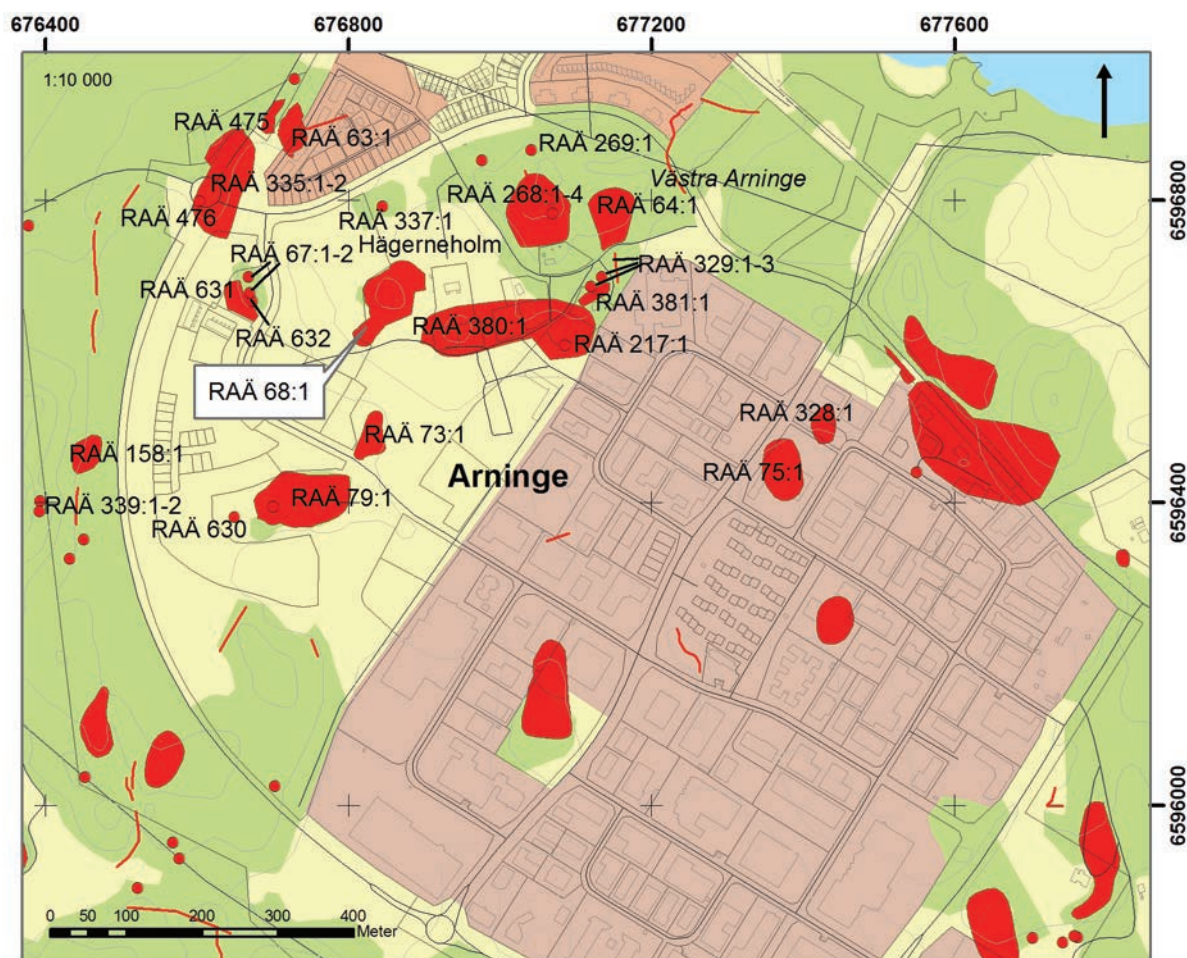
Tabell 1. Urval av registrerade fornlämningar i Arninge.

RAÄ Täby 68:1

Gravfältet Täby 68:1 ligger 15–20 meter över havet, på krön och sluttningar av en mindre moränhöjd med berg i dagen. Området utgörs av hagmark men är bevuxet med enstaka tallar, nyponbuskar och en del sly. Flera av gravarna har yt- och kantskador. Inom gravfältet är några mindre grushålor och gravfältet är i övrigt hårt slitet av intensiv betning samt bebyggelse i de södra och östra delarna.

Vid en revideringsinventering 1981 beskrevs gravfältet som följande i FMIS: "Gravfält 100×70 meter (NNÖ–SSV) bestående av 30 fornlämningar. Dessa utgöres av 3 högar, 25 runda stensättningar och 2 rektangulära stensättningar. Högarna är 8–10 meter i diameter och 0,8–1 meter höga. I ytan enstaka till talrika stenar 0,2–0,3 meter stora. De runda stensättningarna är 3–7 meter i diameter ... och 0,2–0,6 meter höga. Övertorvade med i regel talrika stenar i ytan 0,2–0,4 meter stora ... De rektangulära stensättningarna är 6×5 meter respektive 5×4 meter (N–S) och 0,2–0,5 meter höga. Övertorvade. Delvis kantkedja ... gravfältet är i övrigt hårt slitet av intensiv betning samt bebyggelse i S delen. Ytterligare 3 rektangulära stensättningar antecknade vid 1949 års inventering har ej kunnat identifieras, möjligen som ett resultat av markslitaget."

En arkeologisk förundersökning i avgränsande syfte genomfördes 2009 av Riksantikvarieämbetet UV Mitt. Undersökningen resulterade i att man i den sydvästra delen av gravfältet påträffade två stensättningar som bedömdes vara gravar. Gränsen mot sydväst flyttades därmed med cirka 40 meter åt detta håll, samtidigt som gränsen mot den norra delen av gravfältet minskade något. Den nya utbredningen av gravfältet blev cirka 130×25–70 meter (NÖ–SV).

Figur 2. Fornlämningarna som finns i tabell 1. Utdrag ur digitala Fastighetskartan. Skala 1:10 000.

Undersökningsresultat

Avvikelse från undersökningsplanen

I samband med schaktningen framkom att området var omrört och att där fanns påförda massor. Det fanns även risk för att en del av den ursprungliga marken hade blivit bortgrävd när området tagits i anspråk under senare tid. Inom den östra delen av undersökningsområdet förekom ingen schaktning. Beslutet att inte schakta där grundade sig på senare tids bruk av området samt att det hade undersökts av arkeologer 2010, och att man då hade påträffat minst en grav (figur 5–6). Schaktningen norr om undersökningsområdet är också en avvikelse från undersökningsplanen som motiverades dels av de topografiska förutsättningarna och dels av att området där var sannolikt det minst störda av sentida verksamhet och skulle därmed kunna ge en rättvis bild av fornlämningen.

Figur 3. Vy över undersökningsområdet med tydliga skador närmast kameran. Bakom stenen i bildens mitt är en stensättning. Foto från väster av Christian Gatti.

Resultat

Den delen av RAÄ 68:1 som berördes av den arkeologiska undersökningen utgjordes av en cirka 130 m² stor remsa i gravfältets sydvästra del. På ett mindre krön, strax norr om undersökningsområdets avgränsning, fanns en sedan tidigare känd grav (figur 3 och 5). Med utgångspunkt från graven samt de topografiska förutsättningarna på plats, grävdes flera parallella sökschakt i sydvästlig riktning med hjälp av grävmaskin. Därefter grävdes utrymmet mellan schakten så att en sammanhängande yta av cirka 190 m² frilades. Totalt grävdes fyra schakt med en sammanlagd yta av 211 m².

Få anläggningar påträffades inom det undersökta området (tabell 2). De anläggningar som framkom utgjordes av en stenpackning/grav (A250), en härd (A229), ett stolphål av recent karaktär (A239), ett dike (T260) och ett röjningsröse (A360) från historisk tid samt flera störningar, varav den största mättes in (A370) (figur 5–6). Inga förhistoriska fynd påträffades. Anläggningarna var intakta trots att området var delvis omrört och det fanns en del påförda massor inom fornlämningen. Härden och stenpackningen rensades för hand och dokumenterades men undersöktes ej. Endast en del av stenpackningen grävdes fram, tillräckligt mycket för att kunna bedöma anläggningstyp.

Stenpackningen motiverade ytterligare sökschakt norr om undersökningsområdet. Där grävdes tre mindre schakt för att säkerställa att inga fler gravar berördes av arbetsföretaget. Schakten hade en sammanlagd yta av drygt 21 m². De innehöll en del recent skräp samt påfört material och inga förhistoriska fynd eller anläggningar påträffades. I botten av schakten framkom i huvudsak lera.

Anläggningsbeskrivningar

A250. Stensättning, rundad, 2×3 meter stor och 0,3 meter hög. Stensättningen ligger i ett krönläge på en relativt låg höjdrygg i gravfältets sydvästra ände. Stensättningen var övertorvad och syntes ej före avbaning. Under cirka 0,1 meter vegetationsskikt framkom en tät stenpackning bestående av upp till 0,3 meter stora stenar. En betydande del av anläggningen avtorvades och grovrensades för hand. Undersöktes ej.

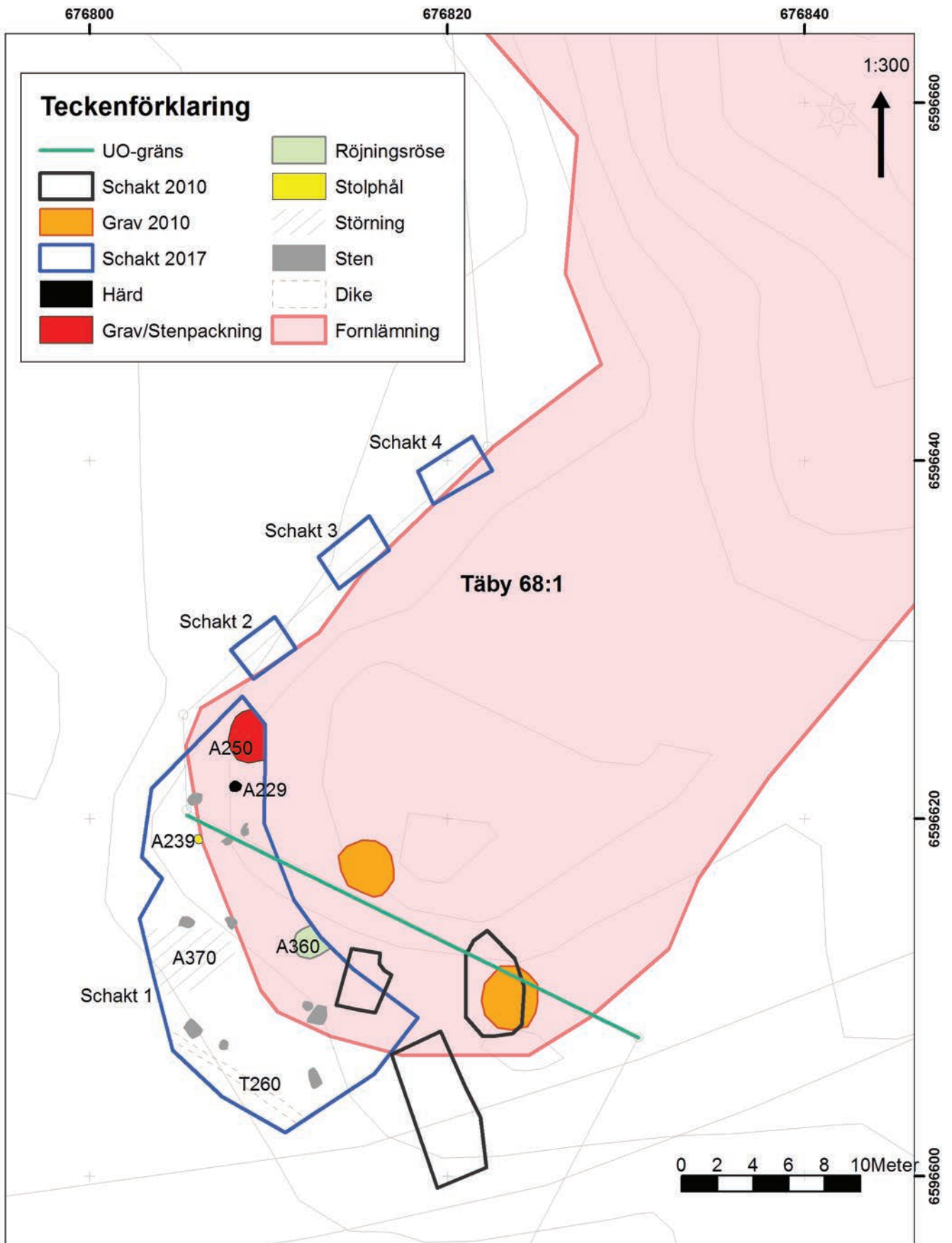
A229. Härd, rund, 0,6×0,6 meter stor. Härden ligger 1,5 meter söder om stensättningen A250. Anläggningens översta skikt utgjordes av ett gråsvart siltlager med stenar i. Härden undersöktes ej.

Typ	Antal	Anmärkning
Härd	1	Troligen förhistorisk
Grav/Stenpackning	1	Troligen förhistorisk
Stolphål	1	Recent (modern tid)
Röjningsröse	1	Recent (historisk tid)
Dike	1	Recent (historisk tid)

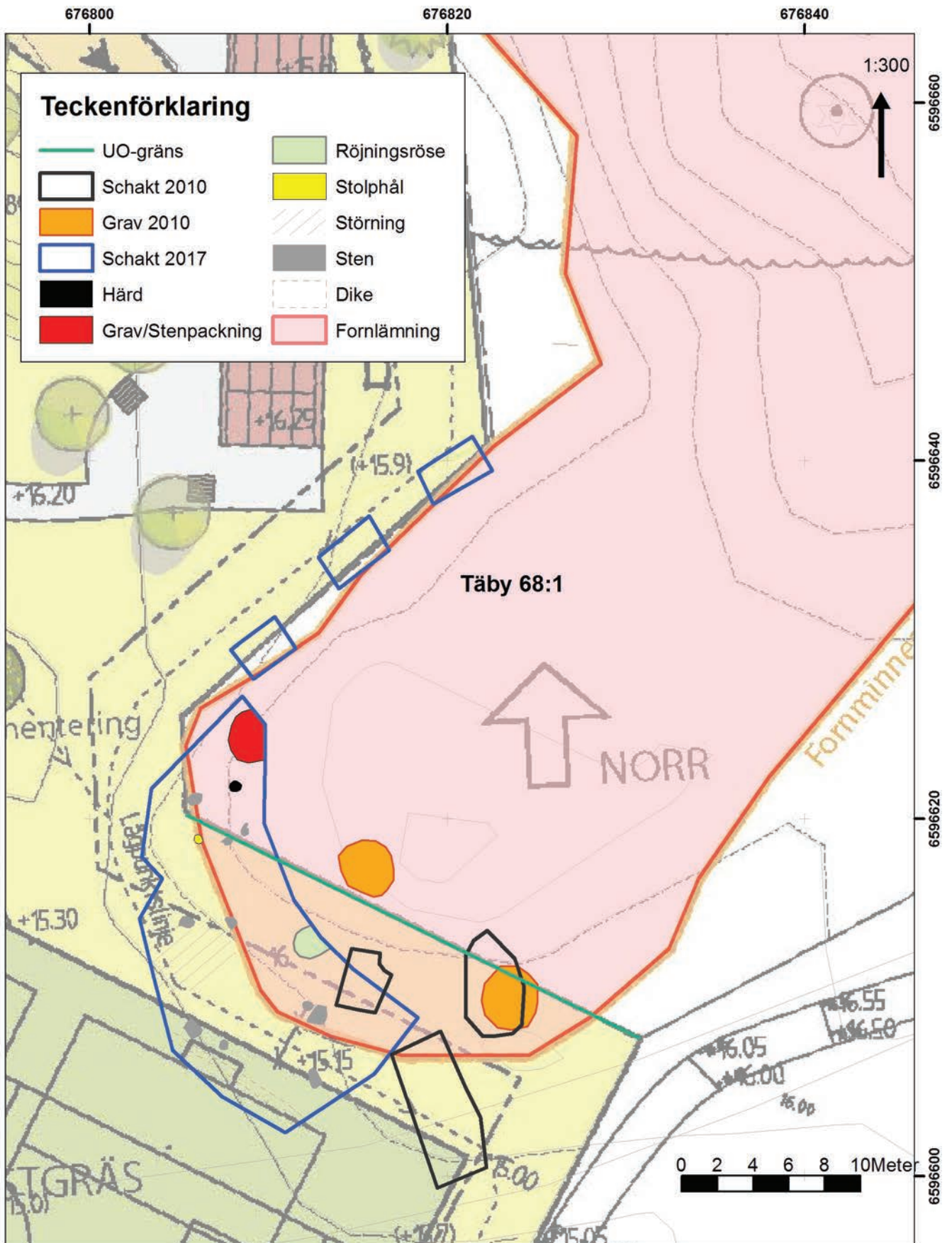
Tabell 2. Anläggningar.

Figur 4. Vy över schakt med den nyupptäckta stenpackningen/graven A250 till vänster i bild. Foto från nordväst av Jan Ahlström.

Figur 5. Schaktplan, även 2010 års schakt (svarta linjer) och anläggningar (orange polygoner) är inlagda. Utdrag ur digitala Fastighetskartan. Skala 1:300.

Figur 6. Schaktplan med inlagd situationsplan för att tydliggöra vilka anläggningar som berörs av nybyggnation. Utdrag ur digitala Fastighetskartan. Skala 1:300.

Avslutande diskussion

Området kring och inom fornlämningen Täby 68:1 är delvis stört av olika orsaker, bland annat djurhushållning (bete) och bebyggelse (byggnader och vägar). Det arkeologiska uppdraget innebar att ta reda på hur många gravar som skulle beröras i samband med nybygge av den nya skolan med tillhörande ytor, i det här fallet en fotbollsplan. Kartorna i rapporten visar tydligt att graven som påträffades 2010 påverkas direkt av nybygget, då den ligger inom undersökningsområdet (figur 5–6). Kartorna visar också att en ny grav och en härd påträffades ca 4 meter norr om undersökningsområdets västra del.

De två anläggningarna som påträffades norr om undersökningsområdet, graven och möjligtvis även härden är en del av gravfältet. Härdar påträffas regelbundet i och nära gravfält och ensamliggande gravar och inte sällan inom rituella sammanhang. Härden förknippas med kremation, offergåvor, matlagning med mera. (Kaliff & Østigård 2013). De övriga anläggningar som påträffades, diket och röjningsröset är av agrar karaktär och ett bevis för att marken söder om gravfältet har odlats.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Digitala Fastighetskartan.

Digitala Terrängkartan.

Fornminnesregistret (FMIS), <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Litteratur

- Appelgren, K. & Ranheden, H. 2010. *Gravar, stensträngar och torp i Hägerneholm*. Arkeologisk förundersökning. Uppland. Täby socken. Arninge 4:1 och 4:2. RAÄ 16:1, RAÄ 63:1, RAÄ 68:1 och RAÄ 585:1. Riksantikvarieämbetet UV Mitt rapport 2010:1.
- Hamilton, J. 2001. *En gård från folkvandringstid i Arninge*. Arkeologisk undersökning. Väg 264, Arningevägen. Riksantikvarieämbetet UV Mitt, dokumentation av fältarbetsfasen 2001:1.
- Hedman, A. 1996. *Bebyggelse och gravar i Arninge*. Arkeologiska undersökningar. Uppland. Täby socken. RAÄ 75, 94, 328. Riksantikvarieämbetet UV Stockholm rapport 1996:108.
- Kaliff, A. & Østigård, T. 2013. *Kremation och kosmologi – en komparativ arkeologisk introduktion*. OPIA 56. Uppsala universitet.
- Runeson, H. 2009. *Arninge-Ullna – fördjupad översiktsplan*. Arkeologisk utredning, etapp 1 och 2. Uppland. Täby och Östra Ryds socknar. Arninge 4:1, 4:3 och 5:1. Riksantikvarieämbetet UV Mitt rapport 2009:20.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM16153
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-37996-2016, 2017-07-18
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk förundersökning
<i>Undersökningsperiod:</i>	24–25 augusti 2017
<i>Personal:</i>	Christian Gatti Jan Ählström
<i>Landskap:</i>	Uppland
<i>Län:</i>	Stockholm
<i>Kommun:</i>	Täby
<i>Socken:</i>	Täby
<i>Fastighet:</i>	Ljusåret 1
<i>Fornlämning:</i>	Täby 68:1
<i>Fastighetskartan:</i>	65G 9HN Arninge
<i>Koordinater:</i>	E676810/N6596602
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Inmätningmetod:</i>	RTK-GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Mätfiler förvaras hos KM och 10 digitala fotografier har skickats till ATA.
<i>Fynd:</i>	Inga fynd påträffades.

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Storlek (m)	Djup (m)	Anläggningar	Stratigrafi	Övrigt
1 (212)	20×6,5–10,1, oregelbunden	0,15–0,6	A229, A239, A250, A360, A370, T260	Vegetationsskikt 0,1–0,15 meter, följt av ställvis påförda massor upp till 0,5 meter och därunder morän och lera främst i de södra delarna.	Det påförda materialet utgjordes av byggmaterial/grus och en del matjord.
2 (208)	2,1×2,9	0,3	–	Vegetationsskikt 0,1 meter följt av mylla 0,25 meter och påförd grus, därunder lera.	I det påförda lagret fanns glas och tegel.
3 (204)	2,1×3,6	0,3	–	Vegetationsskikt 0,1 meter följt av mylla 0,2 meter och påförd grus, därunder lera.	I det påförda lagret fanns tegel.
4 (200)	2,1×3,7	0,3	–	Vegetationsskikt 0,1 meter följt av mylla 0,2 meter och påförd grus, därunder lera	I det påförda lagret fanns plast och tegel.

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anläggning	Typ	Storlek (m)	Beskrivning
A229	Härd	Cirka 0,6 i diameter	Rund, gråsvart silt på ytan och med stenar. Ej undersökt.
A239	Stolphål	0,45×0,50	Oval. Historisk tid, möjligen trästolpe för luftburen ledning. Undersöktes med maskin, fyllning av grå silt med inslag av lera.
A250	Stenpackning	2×3	Rundad, anläggningen frilades inte helt. Ej undersökt. Innehöll stenar i storleken upp till cirka 0,3 meter.
A360	Röjningsröse	1,6×1,7	Rundad, anläggningen frilades inte helt, påträffades relativt ytligt. Den innehöll stenar i blandad storlek, upp till cirka 0,4 meter. Ej undersökt.
A370	Störning	3,8×4,7	Oval, något oregelbunden. Här har delar av den naturliga undergrunden schaktats bort.
T260	Dike	0,4×9	Dike. Historisk tid. Ej undersökt.